

Joachim Siöcrona

Spinozas intuitiva nondualism

I alla filosofiska handböcker påstås det att Benedict de Spinoza (1632-1677) var *monist* dvs omfattade läran att verkligheten är *en* enda substans. Detta påstående vill jag gendriva. Spinoza var inte någon monist. Att det ännu inte står klart beror på flera saker, bl a att Spinoza skrev på latin vilket medförde vissa svårigheter för honom att uttrycka sin filosofi. Men framför allt beror det på vår västerländska, aristoteliska gudsuppfattning med en orörlig Gud under de rörliga fenomenen.

Spinoza är i verkligheten den förste *nondualistiske* tänkaren i den västerländska filosofin.

1. Vad är nondualism?

I mer än tusen år har nondualismen omfattats av den asiatiska, särskilt den indiska och kinesiska, filosofin. Buddismen, Vedanta och Taoismen har drivit tanken att det finns ett annat sätt att erfara och förstå verkligheten än det dualistiska, som skiljer starkt mellan sken och sann verklighet. För dessa asiatiska traditioner är Det Absoluta inte motsatt det skenbara, det fenomenella. Själén är inte motsatt kroppen. "The Absolute is *the reality* of the apparent" (Murti 1955, s 232).

Svårigheten för filosoferna i Väst att förstå denna nondualism ligger, menar David Loy (1988, s 5), i det faktum att "filosofin inte kan gripa tag i den källa ur vilken den springer". Den nonduala insikten i Det Absoluta som det ändligas, det skenbaras verklighet är säregen. Den skapas inte av självet. Det träffar eller drabbar självet (Loy, s 88). Det är inte fråga om en kunskap *om* verkligheten som helhet eller om naturlagar eller mönster—sådan kunskap skapar förnuftet. Den nonduala insikten är intuitiv i metafysisk mening. Den *rör* de enskilda tingens essenser, naturer, makter.

Det japanska, zenbuddhistiska uttrycket för denna intuitiva insikt är "satori". 1900-talets främste auktoritet inom zenbuddhismen, D T Suzuki (1870-1966) definierar satori som "dynamisk intuition" (1972

s 88). Han skriver att "varje ögonblick vi lever är själva evigheten. Evigheten är inget annat än detta ögonblick" (s 88). För att få denna erfarenhet, som är intuitiv kunskap, måste vårt medvetande väckas just i det ögonblick evigheten skär in i tiden, och verkligheten gripas som den omedelbart erfars (s 55). "Detta ögonblick är den absoluta närvaron eller eviga nuet. Det är en absolut tidpunkt vid vilken inget förflutet lämnas bakom, inget framtida väntar framöver" (s 55).

Hur definierade Spinoza evigheten?

"Med evighet förstår jag existensen själv, för såvitt man uppfattar denna som en nödvändig följd av den blotta definitionen av något evigt" (Def 8 i den första delen av *Ethica ordine geometrico demonstrata*, vilket skrivs Eldef8; Lagerbergs övers). Det enda eviga för Spinoza är Gud.

2. Spinozas Gud

Gud är *Ens absolute infinitum*, absolut, oändligt Vara, "Det som är i sig självt och uppfattas genom sig självt, det vill säga det vars begrepp inte behöver ett annat tings begrepp ur vilket det måste bildas" (Eldef6&3, Lagerbergs övers). Gud är den enda substansen och är odelbar (Elp13). Guds attribut är oändligt många. Människan känner två: tänkande och utsträckande.

Tingen, människor, djur, växter, stenar, är alla *modi* av Gud, tillstånd hos Gud, Guds sätt att vara. Det betyder då att varje tanke som tänks i verkligheten är Guds tanke, och varje ting i verkligheten är Guds utsträckande, dvs Gud själv. "Allt som är, är i Gud, och ingenting kan vara eller tänkas utan Gud" (Elp15). Tingen utgör så att säga Guds naturliga sida. När vi vet något är det alltså både vi som vet något och Gud som vet något. För Uppsalafilosofen Adolf Phalén (1884-1931) förblev detta "en olöslig svårighet ... en motsägelse" (tr 1976, s 58). Phalén såg klart att all kunskap för Spinoza är både en kunskap om Gud och Guds egen kunskap, "en kunskap, i vilken Gud vet sig självt" (s 57). Phalén formulerade också den "spinozistiska konsekvensen, att jag såsom princip för de medfödda idéerna är Gud" (s 60). Hur lösa denna "olösliga svårighet"?

Det krävs en ny insikt.

Spinozas Gudssyn är ny i den västerländska filosofins historia. Spinoza bryter med Aristoteles. Medan Aristoteles Gud är oföränderlig under de föränderliga fenomenen, är Spinozas Gud unik eller *unikt* (såsom Paul Wienpahl 1979 översätter *Deum esse unicum*, Elp14cor1). "Unicum" är visserligen ett adjektiv, men Wienpahl

hävdar att den latinska grammatiken tillåter en adverbial behandling (s 70).

Gud är fullkomligt unikt.

Som unik skulle Gud i någon mening kunna jämföras med andra ting, men Gud är inget ting, inget väsen bland andra väsen. Det är därför fel att översätta *Ens absolute infinitum* med "ett absolut oändligt väsen" (som Lagerberg gör). Gud kan inte kontrasteras mot något annat. Gud är inte en, till skillnad från två, tre...Gud är unikt.

Gud är det eviga Varandet, Det som Är. Men eftersom Gud inte har några gränser och omfattar allt är Gud varken en eller två men *icke-två* eller *nondual*. Att Spinoza på flera ställen i sin *Ethica* skriver att Gud är "en" bör uppfattas som en provisorisk formulering. Spinozas insikt var så ny att han inte kunde uttrycka den adekvat—om det nu är möjligt att alls kunna uttrycka den!

I ett viktigt brev (*The Correspondence of Spinoza*, ep 50) trycker Spinoza på att det är högst oegentligt som Gud kallas "en" eller "en enda". Detta skulle kunna förtydligas genom att säga att förnuftet urskiljer att Gud är en, den enda substansen, medan förståndsintuitionen "ser" Gud på ett nytt, förnuftsöverskridande sätt som över en, som just icke-två eller nondual.

Guds existens kan därför inte bevisas, för vad skulle bevisas? Att bevisa är att ange en logisk grund men Gud är totalt oberoende, sin egen grund, *causa sui*. Spinozas Gud kan förstås intuitivt men inte föreställas.

Gud kan inte heller identifieras med naturen eller universum—en identifiering som förekommer flitigt i spinozalitteraturen (Allison, 1987, s 48f; Curley, 1988 s 33; Hampshire, 1987, s 128). När Spinoza skriver *Deus sive Natura* tror dessa filosofiska naturalister att naturen är detsamma som Gud—ett skäl för dem att genast glömma Gud och i fortsättningen bara tänka på naturen. Spinoza tänker annorlunda. För honom är Gud både *Natura naturans* och *Natura naturata*. Den synliga naturen, sinnevärlden, utgör *Natura naturata*. Den är klassen av alla Guds *modi*. Gud som evig, fullkomligt oändlig är *Natura naturans*, källan, grunden till allt verkligt.

Adolf Phaléns svårighet att förstå den verkliga kombinationen av ändligt och oändligt kan lösas om vi erfar den Gud Spinoza tänker. Som enskild *modus* är jag ändlig och tänker ändliga tankar med förnuftet. Men jag kan även "se med själens ögon" det som tidlöst ÄR. Med förståndets intuition får jag begreppslos vetskap om det tidlösa på ett omedelbart sätt. Denna intuitiva vetskap leder för Spinoza till handling genom att kunskapen förvandlas till kärlek.

3. Spinozas intuitiva insikt

Spinozas *scientia intuitiva* rör de naturliga, singulära tingens essenser, makter. Vi människor är singulära ting i sinnevärlden (för förnuftet) men vi är även Gud (för intuitionen). Och vi är mer eller mindre verkliga, alltefter graden av adekvat insikt. Den som lever i evigheten, i Guds existens, har fullkomnats i sin intuitiva vetskap. Hon "lever" tidlösa nu-ögonblick utan fixering vid det förflutna eller på det kommande. Hon blir Guds-Naturens makt.

När Paul Kashap 1987 skriver (s 29) att vi vet ett ting när vi känner villkoren för dess existens, tar han miste. Att känna villkoren är att ha förnuftets kunskap om något, inte att se in i tingets makt, essens. Det tredje slaget av kunskap, *scientia intuitiva*, är som Spinoza påpekar kraftfullare än det andra slaget av kunskap, *ratio* (E5p36sch) just därför att det rör, verkligen rör, makter och inte villkor.

När vi med förståndet intuitivt får idéer, konceptioner om Gud, oss själva och andra ting är det så att dessa idéer reflekteras i oss just som de är i Gud (Deleuze, 1988, s 61). Däremot tror jag inte att det finns något system, att det intuitiva förståndet skulle omfatta "ett system av essentiella sanningar" (s 58). Även Arne Naess hävdar att det finns ett system (1980, s 322)—men hur skulle det kunna göra det? Förnuftet utformar system men förnuftet är inte tillräckligt för att känna hela verkligheten. Tidlösa nu-ögonblick kan inte inordnas i ett system. Vår insikt i det verkliga överskrider det förnuftsmässigt begreppsliga.

En filosof som helt avfärdar Spinozas intuitiva insikt är Jonathan Bennett, som menar att andra hälften av *Etikens* femte del "ingenting har att lära oss och nästan säkert är värdelös" (1984, s 372). Bennett omfattar den kantianska ståndpunkten att det inte kan finnas någon *a priori* tanke om ett partikulärt ting. Vad skulle en sådan tanke vara? (1) en tanke om en fullständig individuell natur, bunden till tinget endast genom att vara sann för den eller (2) en tanke som är försakad av tinget utan att rymma så mycken deskriptiv sanning om det. Bennett menar att Spinoza "måste ha arbetat med det förra begreppet" (s 366). Nej, jag tror inte alls det. Spinoza arbetade snarare med det senare begreppet.

Orsaken till Bennetts oförmåga ligger i att han inte förstår Spinozas essens-, maktbegrepp.

Den som strävar efter att fullkomna sin intuitiva verklighetsinsikt får genom direkt beröring del av singulära tings essenser, makter. Är tanken på dessa makter *a priori*? Nej, tanken föregår inte

erfarenheten. Det erfarna tinget "införlivas" med det erfara-
nde subjektet i en tidlös, evig akt.

Det är därför följdriktigt att Bennett avfärdar den franske
spinozaforskaren Martial Gueroult's "fras om det tredje slaget av
kognition som involverande idéer om *tingen själva*—verkliga,
partikulära ting, fångade i deras eviga essenser" (s 367). Men
Gueroult ser här fullkomligt klart.

4. Spinoza och buddhismen

Det finns en fundamental skillnad i uppfattning och erfarenhet av
verkligheten mellan Spinoza och buddhismen. För den senare är den
singulära människan själv *causa sui*, sin egen orsak (Abe 1985, s 67).
För Spinoza är Gud ensam *causa sui* och människan en *modus* av Gud.
Masao Abe uppfattar tyvärr Spinozas Gud som *en* substans och kallar
Spinoza "monisten par excellence" (s 36 och 40). Han ser ändå klart
att "Spinozas position är mycket närmare buddhismen i allmänhet...än
den ortodoxa kristendomen" (s 40).

Vad betyder det för Spinoza att Gud är *causa sui*? och att Gud
"uppfattas genom sig självt"? Det har Spinoza aldrig ens antytt.
Spinoza tänker Gud. Buddhismen tar ett steg till när han metafysiskt
intuitivt ser sig själv som *causa sui* och uppfattar verkligheten som
non-substantiell. För att Spinoza skulle ha erfart Gud som *causa sui*,
till skillnad från att bara tänka Gud som *causa sui*, och sig själv i
någon mening som *causa sui*, hade han måst skriva det obegripliga:
Gud är den enda substansen, som inte är en och som är non-
substantiell!

Bibliografi

- Abe, Masao, *Zen and Western thought*. 1985.
Allison, Henry E, *Benedict de Spinoza. An introduction*. 2. rev ed 1987.
Bennett, Jonathan, *A study of Spinoza's Ethics*. 1984.
Curley, Edwin, *Behind the geometrical method. A reading of Spinoza's Ethics*.
1988.
Deleuze, Gilles, *Spinoza. Practical philosophy*. Transl by R Hurley. 1988.
Hampshire, Stuart, *Spinoza. An introduction to his philosophical thought*. 3 rev ed
1987.
Kashap, Paul, *Spinoza & moral freedom*. 1987.
Loy, David, *Nonduality. A study of comparative philosophy*. 1988.
Murti, T R V, *The central philosophy of Buddhism*. 1955.
Naess, Arne, Environmental Ethics and Spinoza's Ethics, *Inquiry* 23 (1980), 313-
325.

- Phalén, Adolf, Ur efterlämnade manuskript. 6. *Kunskapsläran från antiken till Kant*. 1976.
- Siöcrona, Joachim, Spinozas intuitiva vetande, *Filosofisk tidskrift* 1986:2, 38-39.
- Spinoza, Benedict de, *The Correspondence of Spinoza*. Transl by A Wolf. 1966.
- Spinoza, Benedict de, *Ethica ordine geometrico demonstrata*. Ed av J van Vloten och PPN Land. 1914.
- Spinoza, Benedict de, *Etiken*. Översättn av Dagmar Lagerberg. 1989.
- Suzuki, D T, *Living by Zen*. 1972.
- Wienpahl, Paul, *The radical Spinoza*. 1979.